

Robin Dunbar. *Om religionernas uppkomst*. Stockholm: Fri tanke. 2023. 343 s.

Ett evolutionsbiologiskt perspektiv på religion har funnits åtminstone sedan Charles Darwin publicerade *Descent of Man* 1871. I modern tid kan försöken att förklara uppkomsten av religioner och religiösa fenomen utifrån människans evolutionära historia sägas inledas på allvar vid mitten av 1970-talet, då E.O. Wilsons *Sociobiology* och Richard Dawkins *The Selfish Gene* utkommer, och i dag är den evolutionsbiologiskt inriktade religionsforskningen omfattande. Det är i denna tradition som Robin Dunbars bok är skriven. Dunbar är antropolog och professor i evolutionär psykologi i Oxford.

Boken riktar sig till den allmänintresserade, bildade läsaren, som jag tror kommer att ha stort utbyte av den, inte minst tack vare de många utförligt presenterade fallstudierna. Dessutom bör den vara ett välkommet bidrag som kurslitteratur på universitetets grundkurser där man ofta eftersträvar att ha kurslitteratur på svenska, samt som fortbildningslitteratur för religionslärare.

Författaren urskiljer två huvudfåror när det gäller hur man närmar sig fenomenet religion: å ena sidan ”ett enhetligt system av handlingsätt som accepteras av en moralisk gemenskap”, det vill säga något praktiskt, något som människor *gör*; och å andra sidan ”en sammanhängande världsbild”, övertygelser som en grupp människor håller för sanna, det vill säga något människor *tror* (s. 12). Dunbars egen forskning tillhör främst den första kategorin.

En av bokens huvudtankar är människors predisposition för religion: människans psykologi gör oss benägna att tro på en transcendent värld, något ”mystiskt”. En sådan dimension finns inom alla religioner, påpekar Dunbar. Han menar att den här mystiska komponenten ”ligger till grund för alla former av religiöst beteende. [Den] är religionens drivkraft och färgar därmed allt som kommer ur denna upplevelse i form av religion” (s. 63).

En annan av bokens huvudtankar är religionens fördelar för människan. De fördelar religion har för oss delar han in i tre typer: fördelar på individnivå, såsom att främja mening och välbefinnande; på samhällsnivå, eftersom den ger ett incitament för att bidra till det gemensamma bästa; samt för att skapa gruppssammanhållning, till exempel genom gemensamma ritualer. Det är den tredje funktionen som Dunbar betraktar som den viktigaste. (Ofta används begreppen ”andlighet” respektive ”religion” för att beteckna dessa aspekter, där det första står för personlig erfarenhet och inre meningssökande, något som haft betydelse för individens välbefinnande; medan det andra syftar på institutioner, riter och traditioner, vilket verkat sammanhållande för grupper och samhällen. Dunbar använder dock inte dessa begrepp.)

I kapitel 4 som handlar om mänskliga gemenskaper börjar det bli verkligt intressant, kanske därför att Dunbar är inne på det som är hans huvudområde, nämligen dynamiken i mänskliga grupper och hur denna hänger samman med gruppens storlek. Att tillhöra en grupp är bokstavligen livsviktigt för oss som art, och tack vare vår ”sociala hjärna” lyckas vi i hög grad med detta genom att skapa och upprätthålla sociala relationer. Hur stora grupper kan vi då som individer tillhöra utan att förlora det personliga engagemanget och känslan av tillhörighet? Gränsen tycks gå vid ungefär 150 personer, menar han. Blir gruppen större krävs mer av lagar och formell myndighetsutövning.

Detta är också en förklaring till den utveckling av religiös verksamhet från de animistiska religionerna med inslag av shamanism och förfädersdyrkan, till de doktrinära, det vill säga mer institutionaliserade religionerna med teologiska doktriner, som skedde för 10 000 till 12 000 år sedan. Dunbar menar att detta hänger samman med övergången från småskaliga bosättningar till större samhällen, eftersom en reglering av gemensamma normer är nödvändig för att inre motsättningar inte ska leda till kaos och sönderfall. De former religionen tar sig hänger

således samman med storleken på den grupp i vilken människorna lever: en större gemenskap nödvändiggör en mer organiserad form av religion.

Är 150 personer också den optimala storleken för en religiös församling, undrar författaren, och presenterar forskningsunderlag för att så är fallet. ”Med den här storleken känner både prästen och församlingsmedlemmarna varandra personligen” (s. 109–110). Hans tes är att vår tillhörighet till en sådan begränsad grupp ger en förklaring till ”hur och varför religioner har evoluerat” (s. 114). Religionen har således uppkommit tack vare människans ”sociala hjärna”, ett tema som utvecklas i kapitel 5.

Det som binder oss samman och som gör det möjligt att bilda sociala grupper är, enligt Dunbar, en samling beteenden som alla aktiverar endorfinsystemet, det vill säga hjärnans ”belöningssystem”. Till dessa beteenden hör de religiösa ritualerna. Sådana beteenden som vi gör tillsammans med andra skapar nämligen inte bara välbefinnande utan också gemenskap och en tillitsfull atmosfär. Den sociala hjärnan gör det också möjligt att föreställa oss hur andra tänker, det vill säga andras mentala tillstånd. Denna förmåga har i sin tur, menar författaren, spelat en avgörande roll för religionernas uppkomst, bland annat därför att den gör det möjligt att föreställa sig andliga varelser och transcendent världar.

För att förklara religionernas uppkomst och utveckling använder sig Dunbar, som nämnts, av ett evolutionärt perspektiv. En mängd konkreta och ofta fantasieggande exempel från hans egna och andra forskares fältstudier presenteras, vilket är en av bokens styrkor. Möjligen tycker jag det är lite väl mycket fokus på det ”annorlunda” och ”främmande”. Risken är att läsaren kan få intrycket att det där med religion, det är något konstigt som folk ägnade sig åt förr i världen eller på avsides belägna platser. Men att hitta mer näraliggande exempel från vår egen kultur och vår egen vardag låter sig lätt göras – framför allt om man, som Dunbar,

betraktar religion som något universellt och allmänmänniskt.

I sista kapitlet resonerar Dunbar om huruvida religionerna skulle kunna ersättas av sekulära trossystem, men menar att religion och inte minst dess ritualer skapar något som sekulära motsvarigheter inte gör på samma sätt, även för icke-troende. Försök att ersätta religion med sekulära motsvarigheter har heller inte lyckats något vidare, påpekar han. Frågan är därför om sekulär ”religion” ens är möjlig. Hans slutsats blir: ”Religionen är ett djupt mänskligt drag. Religionens innehåll kommer säkerligen att förändras på längre sikt, men på gott och ont kommer den nog att förbli en del av vår tillvaro” (s. 278).

Lotta Knutsson Bråkenhielm

TD, Stockholm

DOI: 10.51619/stk.v100i1.26101

Karin Johannesson. *Thérèse and Martin: Carmel and the Reformation in a New Light*. Eugene, OR: Pickwick. 2023. 182 s.

Då den blivande Uppsalabiskopen Karin Johannesson 2018 gav ut sin bok *Thérèse och Martin: Karmel och reformationen i nytt ljus*, möttes den av god respons. (För en utförligare beskrivning av boken, se undertecknads recension i STK 2019, nr 1).

Denna respons har föranlett föreliggande utgåva av boken i engelsk översättning, gjord av Gerd Swensson och Mike McCoy. Översättningen ligger mycket nära den svenska texten, något som visserligen är bra, men ibland resulterar i uttryck med en viss ”svengelsk” anstrykning som är lite olycklig för receptionen bland icke svenskspråkiga läsare.

Den engelska utgåvan har fått ett förord på eminent engelska av kardinal Anders Arborelius, själv karmelitbroder, där han framhåller hur boken bidrar till fördjupade insikter om vad luthersk och romersk-katolsk tradition har gemensamt. Kardinalen påpekar att karmelithelgonen Thérèse av Lisieux (1873–1897), Teresa av Ávila (1515–1582) och